

แนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรพืชโกโก้ และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย

ณัฐมน สัจจวาลย์ ปรีพรรณ์ แก้วเนตร และชฎาพัศฐ์ สุขกาย
สำนักวิชาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
Corresponding author: nathamon.boo@crru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร พืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชน ในพื้นที่อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ประชากรกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ตัวแทนเกษตรกร ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ด้านการตลาด ด้านการเพาะปลูก และด้านการรับรองมาตรฐาน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถามความพึงพอใจ และแบบประเมินศักยภาพพื้นที่ โดยการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการศึกษา พบว่า 1) ผลการประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทั้ง 5 ด้าน มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ระดับปานกลาง ซึ่งสามารถพัฒนาต่อยอดในทุก ๆ ด้านให้ดียิ่งขึ้นได้ อาทิ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นต้น 2) แนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จากการระดมความเห็น สรุปได้ 5 ด้าน ดังนี้ 2.1) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรเป็นกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เรียนรู้ร่วมกับการทำกิจกรรมระยะสั้น 2.2) ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมได้ผลประโยชน์ 2.3) ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก ควรเพิ่มความพร้อมการต้อนรับ บ่ายบอกสถานที่ที่ชัดเจน และส่งเสริมอาชีพบริการทางการท่องเที่ยวมากขึ้น 2.4) ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพิ่มช่องทางการตลาดแบบออนไลน์และออฟไลน์ และ 2.5) ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรจัดพื้นที่เยี่ยมชมอย่างเป็นสัดส่วน ทั้งนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ได้นำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนา ด้านการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ พาณิชยกรรม การเกษตรและอุตสาหกรรม ประจำปี 2565 เพื่อเพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการท่องเที่ยว และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น

คำสำคัญ : 1. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2. การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3. พืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น 4. จังหวัดเชียงราย

Guidelines for developing agritourism potential in Cocoa and local economic crops in Chiang Rai Province

Nathamon Sangwan*, Paripan Kaewnet and Chadapat Sukkai
*Tourism Program, School of Tourism, Chiang Rai Rajabhat University,
Chiang Rai 57100, Thailand*

*Corresponding author: nathamon.boo@crru.ac.th

Abstract

This article aims to assess the potential of cocoa plantations and local economic crops in the community as agritourism destinations and to study the guidelines for developing their agritourism potential in Mae Chan District, Chiang Rai Province. By utilizing a mixed-methods research approach, the study involves a sample population consisting of representatives from various groups, including farmers, agricultural experts, agritourism specialists, marketing professionals, cultivation experts, and certification authorities. This approach combines both quantitative and qualitative research methods. The research tools used were interviews, questionnaires, and an area potential assessment form. The data were analyzed using techniques such as calculating averages, standard deviations, and conducting comparative analysis. The study findings revealed that: 1) The assessment of the potential of cocoa plantations and local economic crops as agritourism destinations in all five aspects yielded a moderate average score. This indicates that there is room for further improvement in all areas, such as agritourism activities, community involvement in agritourism, and service quality and facilities. 2) Based on the feedback, the study identified the following guidelines for developing the agritourism potential in the five areas: 2.1) Agritourism activities: It is recommended to focus on creative and educational activities that enable participants to engage in short-term activities. 2.2) Community involvement in agritourism: The community should be actively involved in planning, brainstorming, and implementing initiatives to ensure mutual benefits. 2.3) Service quality and facilities: Enhancing readiness in welcoming visitors, providing clear signage, and promoting tourism-related service professions. 2.4) Agritourism marketing: Expanding marketing channels both online and offline to reach a wider audience. 2.5) Agritourism management: Developing proportionate visitor observation areas for better management. Furthermore, the Pa Tung Subdistrict Administrative Organization in Mae Chan District, Chiang Rai Province, has applied the research results to formulate policies for tourism development, strategic issues in tourism development, and the economy, commerce, agriculture, and industry sectors for the year 2022. This aims to enhance the diversity of tourism formats and increase community participation in tourism activities.

Keywords: 1. Agritourism 2. Agritourism potential assessment 3. Cocoa plantations and local economic crops
4. Chiang Rai Province

บทนำ

ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและสามารถเดินทางได้ตลอดปี การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเกิดจิตสำนึกที่จะอนุรักษ์และตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติและการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่ได้โดยไม่มีการทำลาย (Department of Tourism, 2016) จังหวัดเชียงใหม่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรม ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสไปสัมผัสประสบการณ์การท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทั้งนี้ จากสภาพภูมิประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งผลิตพืชผลทางการเกษตรที่สามารถนำมาเป็นพืชหลักหรือพืชเสริมที่สามารถสร้างรายได้ อีกช่องทางหนึ่งให้กับเกษตรกร โกโก้เป็นพืชเศรษฐกิจที่กำลังได้รับความนิยมในเชียงใหม่เป็น 1 ใน 5 จังหวัดภาคเหนือที่มีพื้นที่การปลูกโกโก้มาก อย่างไรก็ตามการเพาะปลูกโกโก้ยังน้อยกว่าการนำเข้าจากต่างประเทศ ดังนั้นการส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกและการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่าจึงเป็นสิ่งสำคัญในการลดการนำเข้าโกโก้ และยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรอย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินศักยภาพพื้นที่และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและเพื่อ nângองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนและจังหวัดเชียงใหม่

จากศักยภาพของพืชโกโก้ ซึ่งปัจจุบันถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่เป็นความต้องการของเกษตรกรทั่วประเทศ โดยจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่ปลูกโกโก้กระจายทั่วจังหวัด ทั้งตำบลปางขอน ตำบลห้วยสัก อำเภอเมืองเชียงใหม่ อำเภอแม่จัน และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการปลูกพืชโกโก้โดยประมาณ 2,000 ไร่ ทั้งนี้พื้นที่อำเภอแม่จัน ได้กำหนดเป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการปลูกพืชโกโก้ จำนวนไม่น้อยกว่า 4 แห่ง มีเกษตรกรที่มีศักยภาพการเพาะปลูกและผลิตโกโก้เพื่อจำหน่าย จากการลงพื้นที่ระดมความคิดเห็นของชุมชนของผู้วิจัย พบว่า ชุมชนมีความสนใจและต้องการที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น รวมถึงวิถีวัฒนธรรมชุมชนด้านการเกษตรและด้านอื่น ๆ โดยสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้ 1) ชุมชนต้องการพัฒนาพื้นที่ปลูกโกโก้ธรรมดาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สามารถสร้างรายได้สร้างอาชีพ รักษาภูมิปัญญาการเกษตร วิถีวัฒนธรรมชุมชน และการทำการเกษตรที่รักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน 2) ชุมชนต้องการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สร้างสรรค์

ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนสร้างประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน และ 3) ชุมชนต้องการผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้ พืชเศรษฐกิจท้องถิ่นที่สามารถสร้างรายได้เสริมจากการปลูกและรายได้จากการท่องเที่ยว

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการศึกษานโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นในครั้งนี้ เพื่อสนับสนุนให้มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และผู้สนใจในการศึกษาเรียนรู้ทางการเกษตรเกี่ยวกับโกโก้และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายในจังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาพื้นที่ปลูกโกโก้ในจังหวัดเชียงใหม่ให้เป็นพื้นที่ทั้งเชิงวิชาการและเชิงการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนผู้ปลูกเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวและด้านการเกษตร
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว ด้านการเกษตรและประชาชนในชุมชน

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
การท่องเที่ยวเชิงเกษตร หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการเกษตรเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวหลัก สามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชุมชน ให้ผู้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว (Srisomyong, 2005) สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอนุรักษ์พืชพรรณ ผลไม้ และผักพื้นบ้าน ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังเป็นกิจกรรมที่สร้างโอกาสในการช่วยเหลืองานด้านเกษตรกรรมในระหว่างการเยี่ยมชมสวนหรือไร่ นาของเกษตรกร ซึ่งนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเลือกซื้อผลไม้ ชิมน้ำผึ้ง ซื้อสินค้าจากร้านค้า รวมทั้งสินค้าในท้องถิ่นและภูมิภาค ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะและสร้างประสบการณ์ที่น่าจดจำให้กับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยี่ยมชมเยือน (Office of Agricultural Economics, 2016)

น็อน ศรีสมยง (Srisomyong, 2005) ได้อธิบายองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่า มีส่วนที่สำคัญ 3 ส่วนคือ ทรัพยากรการท่องเที่ยว การเกษตร ตลาดการท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กล่าวคือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตผลผลิตทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เช่น แสงแดด ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เป็นต้น หรือการจัดการโดยมนุษย์ เช่น เครื่องมือทางการเกษตรต่าง ๆ เทคโนโลยีการเกษตร เป็นต้น

2. ตลาดการท่องเที่ยว เนื่องจากตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นตลาดการท่องเที่ยวเฉพาะ (niche market) จึงทำให้การจัดการด้านการตลาดมีลักษณะที่เจาะจงเฉพาะกลุ่ม โดยต้องเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจกิจกรรมทางการเกษตร ต้องการที่จะเรียนรู้ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. บริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น ที่พัก ร้านอาหาร บริการนำเที่ยว จะต้องเกี่ยวกับการเกษตรชนบท ตัวอย่างบริการที่ชัดเจน คือ ที่พักตามบ้าน (homestay) และที่พักตามสวนเกษตรต่าง ๆ (farm stay)

ประเภทแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม กรมส่งเสริมการเกษตร (Department of Agricultural Extension, 2002) ได้ทำการจัดประเภทของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวเกษตรประเภทชุมชนหรือหมู่บ้านท่องเที่ยวการเกษตร เป็นการดำเนินการร่วมกันของสมาชิกกลุ่มเกษตรในหมู่บ้าน มีทั้งประเภทที่พักค้างแรมในหมู่บ้าน และประเภทระยะสั้น ไม่เกิน 1 วัน ในแต่ละจุดจะมีจุดเด่นโดยเฉพาะ เช่น หมู่บ้านทำนา หมู่บ้านไม้ผล หมู่บ้านไม้ดอก หมู่บ้านพืชผัก หมู่บ้านปลูกหมอนทอดผ้าไหม และหมู่บ้านเลี้ยงผึ้ง

2. แหล่งท่องเที่ยวเกษตรประเภทรายบุคคลหรือรายกิจกรรม เป็นพื้นที่การเกษตรของเกษตรกรรายใดรายหนึ่งโดยเฉพาะ ส่วนใหญ่จะเป็นสวนเกษตรที่ประสบความสำเร็จในการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์เฉพาะอย่าง เช่น สวนเงาะ สวนทุเรียน สวนมะม่วง สวนลิ้นจี่ สวนเกษตรผสมผสาน สวนไม้ดอกต่าง ๆ ซึ่งทางกรมส่งเสริมการเกษตรจะเข้าไปช่วยสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและการจัดการให้ดีขึ้น ทั้งในด้านการจัดการพื้นที่ วิธีการต้อนรับนักท่องเที่ยว การจัดแสดงสินค้าแปรรูป และสินค้าหัตถกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร

3. แหล่งท่องเที่ยวเกษตรประเภทเทศกาลหรือปรากฏการณ์ เป็นลักษณะของจุดท่องเที่ยวเกษตรที่มีการจัดงานเทศกาลหรืองานมหกรรมทางด้านการเกษตรที่น่าสนใจ เช่น งานวันทุเรียนโลก งานวันเงาะโรงเรียน งานระบำหวาน เทศกาลหมอนไหม หรือเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เช่น ฟุ้งดอกทานตะวันบาน เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการประเมินศักยภาพทรัพยากรท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (Jittangwattana, 2005) ได้ให้ความหมายของคำว่า ศักยภาพของการท่องเที่ยว หมายถึง ความพร้อมในด้านคุณลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวในการให้บริการด้านการท่องเที่ยวแก่ผู้มาเยี่ยมชม ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งควรมีคุณลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ 1) ความน่าดึงดูดใจของสถานที่ 2) ความสะดวกในการเข้าถึง 3) ความประทับใจ และ 4) องค์ประกอบของการบริการ ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวของ วิภา ศรีระทุ (Srirathu, 2008) ที่อธิบายว่า ต้องครอบคลุมองค์ประกอบการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน อันได้แก่

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ คือ การดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะ หรือมีความเป็นเอกลักษณ์

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ คือ ความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง การจัดการควบคุมกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ คือ การพิจารณาเรื่องความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ โอกาสในการสร้างจิตสำนึก และการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาว่าองค์กรและประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบใดบ้าง หรือสนใจที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือไม่

การจัดการการท่องเที่ยว มนัส สุวรรณ และคณะ (Suwan et al., 1998 as cited in Matkul, 2013) ได้ให้หลักการในการจัดการการท่องเที่ยวไว้ว่า ต้องพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย จะต้องพิจารณาขอบข่ายและองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์

ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวไปด้วย อันได้แก่

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (tourism resource) ซึ่งประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวตลอดจนทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว

2. การบริการการท่องเที่ยว (tourism services) อันได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ

3. การตลาดท่องเที่ยว (tourism marketing) โดยเป็นส่วนหนึ่งของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึงกิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการการท่องเที่ยว

นอกจากหลักการในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งกล่าวแล้วในเบื้องต้น แนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยวยังสามารถนำมาวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวได้ อันประกอบไปด้วย แนวทางการบริหารและจัดการ แนวทางการจัดการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว แนวทางการบริหารและจัดการด้านสวัสดิภาพและความปลอดภัย แนวทางการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น และแนวทางการให้ประชาชน กลุ่ม และองค์กรอื่น ๆ มีส่วนร่วม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตร (Department of Agricultural Extension, 2002) ได้แบ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ออกตามลักษณะและขนาดของแหล่งท่องเที่ยว ไว้ดังนี้

1. แบ่งตามลักษณะกิจกรรมการเกษตรหลัก สามารถแบ่งได้ 5 ประเภท คือ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง การเกษตรและป่าไม้ และการเกษตรแบบผสมผสาน

2. แบ่งตามลักษณะเจ้าของกิจการ และการบริหารจัดการ สามารถแบ่งได้เป็น 7 ประเภท คือ โครงการตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ บริหารจัดการโดยภาครัฐ (หน่วยราชการและรัฐวิสาหกิจ) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน บริษัทเอกชน วิสาหกิจชุมชน และบุคคลทั่วไป

3. แบ่งตามขนาดของแหล่งท่องเที่ยว กำหนดตามขนาดพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยว แบ่งได้ 3 ประเภท คือ แหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่ (51 ไร่ขึ้นไป) ขนาดกลาง (21-50 ไร่) และขนาดเล็ก (ไม่เกิน 20 ไร่)

เทพพร ณ สงขลา (Na Songkhla, 2011) ได้นำเสนอรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่า แต่ละแหล่งท่องเที่ยวจะเน้นกิจกรรม

การท่องเที่ยวรูปแบบใด ขึ้นอยู่กับประเภทของนักท่องเที่ยว และลักษณะกิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ ดังนี้

1. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบการสาธิต แหล่งท่องเที่ยวที่เน้นกิจกรรมการสาธิต ได้แก่ ฟาร์มเพาะเห็ด ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง และแปรรูปอาหาร แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ จะเตรียมขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิต ทั้งวัตถุดิบและวัสดุ อุปกรณ์เพื่อสาธิตต่อนักท่องเที่ยวที่เยี่ยมชมกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น นักศึกษาที่มาศึกษาดูงาน หรือนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกร และต้องการประสบการณ์ไปพัฒนาอาชีพเกษตรของตนเอง

2. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบการให้ความรู้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งหมด มีกิจกรรมการให้ความรู้ แต่มีใช้กิจกรรมหลักของแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด มีแหล่งท่องเที่ยวบางประเภทเท่านั้นที่เน้นกิจกรรมการให้ความรู้ทางการเกษตร ได้แก่ ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ มีการเตรียมสถานที่ การบรรยายและวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ กิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทนี้เน้นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการหาความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร

3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบจำหน่ายสินค้าชุมชน แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีการจำหน่ายผลผลิตและผลิตภัณฑ์การเกษตร แต่โดยภาพรวมแล้วการจำหน่ายสินค้าให้นักท่องเที่ยว มีใช้กิจกรรมหลักของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีเพียงแหล่งท่องเที่ยวกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ที่รวบรวมสินค้าชุมชนเพื่อการจำหน่าย โดยมีการสาธิต การแปรรูปขนมชนิดต่าง ๆ ร่วมด้วย

4. การท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบแนะนำธุรกิจเกษตร กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยวประเภทฟาร์มเลี้ยงผึ้ง และฟาร์มเพาะเห็ด เกษตรกรจากพื้นที่ต่าง ๆ เดินทางมาท่องเที่ยวในรูปแบบการศึกษาดูงาน แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้นอกจากจะให้ข้อมูลด้านการผลิตและการลงทุนแล้ว ยังผลิตวัสดุ อุปกรณ์การเลี้ยงผึ้งและการเพาะเห็ด เพื่อจำหน่ายให้ผู้สนใจลงทุนธุรกิจดังกล่าว

หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร Katherine L. Adam (2004 และ Pandurang Taware, 2000 as cited in Chaisaengpratheap, 2014) ได้แบ่งหลักพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ออกเป็น 3 ประการ ดังนี้

1. มีบางสิ่งให้นักท่องเที่ยวชม เช่น สัตว์เลี้ยง นก แปลงเพาะปลูกพืชผักสวนครัว อุปกรณ์การเกษตรสมัยก่อน โรงนา แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ นอกจากนี้ยังมีวัฒนธรรม

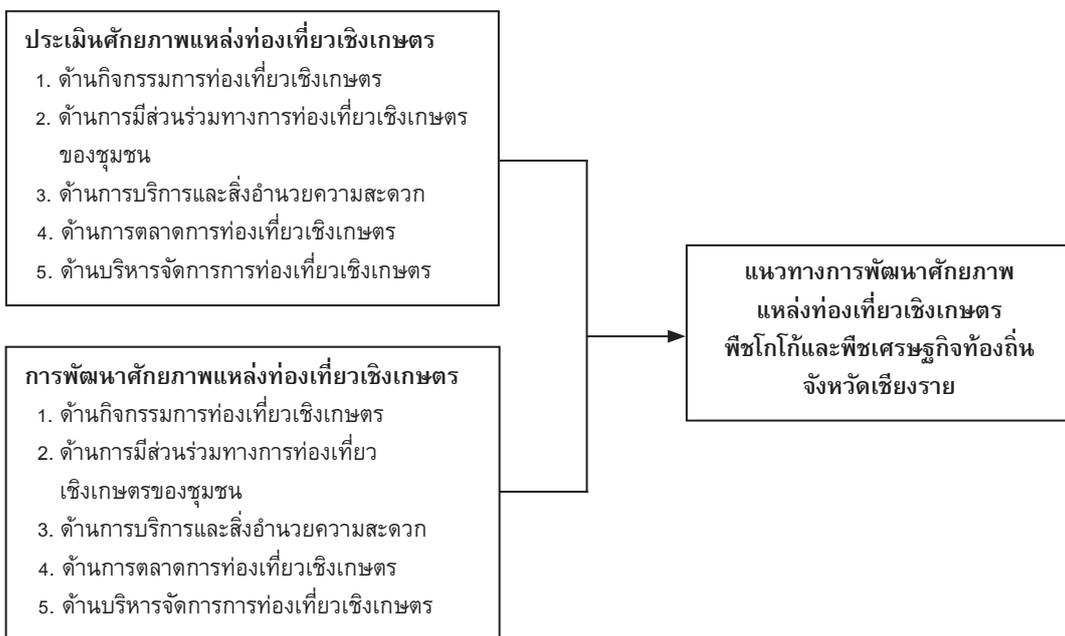
ประเพณี การแต่งกาย การละเล่นพื้นเมือง ซึ่งสามารถนำมาแสดงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มความสนใจแก่นักท่องเที่ยวในการเยี่ยมชมได้

2. มีบางอย่างให้นักท่องเที่ยวทำในการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น การเก็บผลไม้ตามฤดูกาล การตอนกิ่งพันธุ์ไม้ ชีม้า ชีวัว ชีควาย การประกอบอาหาร การเล่นเกม และกิจกรรมพิเศษต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อเพิ่มความสนุกสนานของนักท่องเที่ยว

3. มีบางสิ่งให้นักท่องเที่ยวซื้อสินค้าที่นำมาจำหน่ายโดยผู้ประกอบการหรือชุมชนสามารถนำผลผลิตทางการเกษตร

มาแปรรูปเพื่อจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวโดยตรง เช่น น้ำดื่มสมุนไพรต่าง ๆ หรือน้ำดื่มเย็น ๆ เป็นต้น รวมถึงการจำหน่ายอาหารและขนม ผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน สินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (OTOP) สินค้าของที่ระลึก เพื่อให้นักท่องเที่ยวจดจำประสบการณ์การท่องเที่ยวครั้งนี้ตลอดไป

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้สรุปผลจากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย เรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น ดังกรอบแนวคิดการวิจัย ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (mixed methodology research) โดยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดเชียงราย ใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 การศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชน จังหวัดเชียงราย

พื้นที่ในการทำวิจัย

พื้นที่เพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในการปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นด้านการเกษตรของจังหวัดเชียงรายและด้านการท่องเที่ยว ตามวัตถุประสงค์งานวิจัยดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดเชียงราย มีประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 20 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) ประกอบด้วย

1) ตัวแทนจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

จำนวน 15 คน ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น ผู้ดูแล ผู้เก็บเกี่ยวพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น

2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การตลาด การรับรองมาตรฐานการเพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ สามารถพิจารณาศักยภาพพื้นที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชน จังหวัดเชียงราย โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยว ด้านการเกษตร และประชาชนในชุมชน มีประชากรกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 23 คน ประกอบด้วย

1) ตัวแทนจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย จำนวน 15 คน โดยเป็นเจ้าของพื้นที่ปลูก เกษตรกรผู้ปลูก ดูแล เก็บเกี่ยวพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น

2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การตลาด การรับรองมาตรฐานการเพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น จำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

3) ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐด้านการท่องเที่ยวและการเกษตรของจังหวัดเชียงราย และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน ได้แก่ หัวหน้าของหน่วยงานหรือเป็นผู้ปฏิบัติการที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตรของจังหวัดเชียงราย

4) ตัวแทนจากหน่วยงานภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตร จำนวน 1 คน ได้แก่ ตัวแทนจากหน่วยงานสภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชียงราย หรือตัวแทนจากกลุ่มเกษตรกร PGS

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 3 เครื่องมือหลัก ได้แก่

1. แบบบันทึกการสัมภาษณ์เจ้าของสวนและเกษตรกรที่ปลูกโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น เกี่ยวกับข้อมูลบริบทพื้นที่ปลูกโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น

2. แบบสอบถามความพึงพอใจการอบรมเชิงปฏิบัติการให้ความรู้ “การท่องเที่ยวเชิงเกษตร”

3. แบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย โดย

ครอบคลุมทั้งหมด 5 ด้าน ดังนี้ 1) ศักยภาพด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน 3) ศักยภาพด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก 4) ศักยภาพด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ 5) ศักยภาพด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การสร้างและตรวจสอบหาคุณภาพของเครื่องมือการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย โดยดำเนินการตรวจสอบหาคุณภาพเครื่องมือการวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาวิธีการสร้างเครื่องมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) ตามแนวคิดของลิเคิร์ต (Likert) (Kispreddarborisuthi, 1997)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้วิจัยดำเนินการสร้างแบบบันทึกการสัมภาษณ์แบบสอบถาม และแบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ขั้นตอนที่ 4 เสนอแบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบหาความเที่ยงตรง (validity) โดยใช้เครื่องมือดัชนีความสอดคล้อง (Index of Consistency: IOC) โดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 คน เป็นผู้พิจารณาตรวจสอบคำนวณหาความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามที่สร้างกับขอบเขตเนื้อหา ความถูกต้องเหมาะสมและความชัดเจน

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยได้ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงแบบประเมินตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 6 นำแบบประเมินดังกล่าวไปทดลองใช้ประเมินกับกลุ่มประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการประเมินครั้งนี้ เพื่อหาคุณภาพของเครื่องมือ โดยการหาค่าความเที่ยงหรือความเชื่อถือได้ของแบบประเมิน (reliability) แบบสูตรสัมประสิทธิ์อัลฟา (Cronbach's coefficient alpha) (Saiyot & Saiyot, 1997) โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.95

ขั้นตอนที่ 7 จัดทำแบบบันทึกการสัมภาษณ์แบบสอบถาม และแบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามจำนวนสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อประเมินศักยภาพพื้นที่ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนผู้การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดเชียงราย

1. การสำรวจพื้นที่เพาะปลูกและสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของสวนและเกษตรกรปลูกโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น รวมไปถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลศักยภาพของพื้นที่เพาะปลูกโกโก้ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2. การอบรมให้ความรู้เชิงปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตร พร้อมคู่มืออบรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดเชียงราย

3. การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ชุมชนอำเภอแม่จัน พื้นที่เพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเกษตรและการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำนวน 5 คน โดยใช้แบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน 3) ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก 4) ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ 5) ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนจังหวัดเชียงราย โดยการประชุมกลุ่มย่อยระดมความคิดเห็นอย่างมีส่วนร่วม (focus group) ประกอบด้วย หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย โดยการระดมความคิดเห็นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทางการท่องเที่ยวและการเกษตรในจังหวัดเชียงราย จำนวน 23 คน ประกอบด้วย 1) ภาคชุมชน เป็นตัวแทนจากเกษตรกรผู้ปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นจากชุมชนอำเภอแม่จันและผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 15 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ด้านการตลาด ด้านการเพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น และด้านการรับรอง

มาตรฐานการเพาะปลูก จำนวน 5 คน 3) ภาครัฐ ได้แก่ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตรของจังหวัดเชียงรายและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น จำนวน 2 คน และ 4) ภาคเอกชน ตัวแทนจากหน่วยงานภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตร จำนวน 1 คน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหา (content analysis)

2. สรุปผลแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย และจัดทำข้อมูลแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของจังหวัดเชียงราย

3. มอบผลการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้ให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและการเกษตรของจังหวัดเชียงรายและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลป่าตึง เพื่อนำไปจัดทำเป็นนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ผลข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะบันทึกคำสัมภาษณ์ แล้วนำผลจากการสัมภาษณ์มาสรุปและวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยมีการจัดกลุ่มเนื้อหาที่มีความหมายใกล้เคียงกัน (common theme) ตัดข้อมูลที่ซ้ำซ้อนออก และใช้วิธีการตรวจสอบผลวิจัยสามเส้า (triangulation) มาตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัย โดยการใช้นักวิจัยหลายคนในสนามแทนการใช้นักวิจัยเพียงคนเดียว (multiple investigator triangulation)

2. จัดระบบข้อมูลที่ได้รับการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ชุมชนอำเภอแม่จันพื้นที่เพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น เพื่อเตรียมวิเคราะห์ผลข้อมูลโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ด้านการตลาด ด้านการเพาะปลูกพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น และด้านการรับรองมาตรฐานการเพาะปลูก ร่วมกันประเมิน จำนวน 5 คน จากนั้นนำคะแนนที่ได้มาหาค่าเฉลี่ย (mean) ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation: S.D.) โดยใช้การประมวลผลจากคอมพิวเตอร์และใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูป

สถิติเชิงปริมาณที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

1. ค่าเฉลี่ย (mean) เพื่อหาค่าเฉลี่ยของแบบสอบถามแต่ละข้อสำหรับการประเมินความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล

โดยใช้สูตร (Saiyot & Saiyot, 1997) ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์การประเมินไว้ 5 ระดับ และแปลความหมาย ไว้ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	ความหมาย
4.20-5.00	มากที่สุด
3.40-4.19	มาก
2.60-3.39	ปานกลาง
1.80-2.59	น้อย
1.00-1.79	น้อยที่สุด

2. ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อดูความเบี่ยงเบนของคะแนนแบบสอบถามเป็นรายข้อ โดยใช้สูตร (Saiyot & Saiyot, 1997)

ผลการวิจัย

1. ผลจากการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย พบว่า องค์กรประกอบที่ 1 ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีศักยภาพมากที่สุดโดยมีค่าเฉลี่ย 3.28 รองลงมาคือ องค์กรประกอบที่ 2 ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน มีค่าเฉลี่ย 3.24 องค์กรประกอบที่ 3 ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก และองค์กรประกอบที่ 5 ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีค่าเฉลี่ยเท่ากันที่ 3.06 และองค์กรประกอบที่ 4 ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีค่าเฉลี่ย 3.01 ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ผลรวมค่าเฉลี่ยจากการประเมินองค์ประกอบศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

องค์ประกอบศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร	ค่าเฉลี่ย	การแปลผล	ผลศักยภาพ
1. ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	3.28	ปานกลาง	ระดับปานกลาง
2. ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน	3.24	ปานกลาง	ระดับปานกลาง
3. ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก	3.06	ปานกลาง	ระดับปานกลาง
4. ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	3.01	ปานกลาง	ระดับปานกลาง
5. ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร	3.06	ปานกลาง	ระดับปานกลาง
รวม	3.13	ปานกลาง	ระดับปานกลาง

2. จากการประชุมระดมความคิดเห็นและสนทนากลุ่มจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยกระบวนการมีส่วนร่วม สามารถสรุปแนวทางการพัฒนาออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

2.1 แนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนร่วมทำกิจกรรมระยะสั้นเพื่อเข้าชม เช่น กิจกรรมชม ชิม ใช้ ชอป ผลิตภัณฑ์โกโก้ การจัดทำปฏิทินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตลอดทั้งปี เพื่อสร้างกิจกรรมให้สอดคล้องกับทุกฤดูกาล เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาเรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน โดยต้องคำนึงถึงความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

2.2 แนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน มีการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร เช่น ผลโกโก้สด ผลไม้สด กล้าพันธุ์โกโก้ และกระบวนการมีส่วนร่วมกับชุมชนใกล้เคียงในการ

ร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์และเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชน ทั้งด้านการบริการท่องเที่ยว การจัดการบุคลากรภายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและในพื้นที่ชุมชน การบริการอาหารและเครื่องดื่มให้กับนักท่องเที่ยว รวมทั้งการพักในโฮมสเตย์

2.3 แนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก เมื่อนักท่องเที่ยวมาชมสวนเกษตร ต้องมีการจัดจำหน่ายของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น เช่น ดาร์คช็อกโกแลต สดใส สบู่เหลวที่มีส่วนผสมจากโกโก้บัตเตอร์ และถ่านอัดแท่งที่ผลิตจากเปลือกโกโก้ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ความพร้อมในเรื่องของการต้อนรับรูปแบบ Welcome drink ห้องน้ำสาธารณะ ทางเข้า บ้ายบอกลานที่ที่ชัดเจน มีพื้นที่จอดรถสำหรับนักท่องเที่ยว และมีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยว ส่งเสริมให้เกิดอาชีพในชุมชนมากขึ้น นำวัสดุที่เหลือใช้ในชุมชนมาสร้างรายได้

2.4 แนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านการตลาด การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การเพิ่มช่องทางการตลาดแบบออนไลน์และออฟไลน์ มีการอบรมให้ความรู้เกษตรกร มีความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับการถ่ายภาพและการส่งสารและเนื้อหาไปยังผู้รับสารที่สามารถเข้าใจได้ง่าย (content) ในรูปแบบการนำเสนอ และสามารถพัฒนาเป็นคู่ค้าทางธุรกิจ ร่วมกันเพื่อที่จะเติบโตไปพร้อมกัน และมีการแบ่งปันการใช้ข้อมูลร่วมกัน

2.5 แนวทางการพัฒนาศักยภาพในด้านบริหารจัดการ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เจ้าของสวนมีการจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จัดพื้นที่เยี่ยมชมอย่างเป็นสัดส่วนและเป็นระบบ มีการจัดมุมสาธิตพร้อมผู้ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร พื้นที่วางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น มีจุดบริการอาหารและเครื่องดื่ม การจัดการบริการพื้นที่ร่มภายในสวนหรือแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการจัดการการขนส่งภายในพื้นที่สวน เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร พืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นจังหวัดเชียงราย พบว่า เป็นพื้นที่ที่สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ ทั้งนี้ จากผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้ง 5 ด้าน อยู่ในระดับ “ปานกลาง” สามารถพัฒนาต่อยอดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อสร้างความแตกต่างจากแหล่งท่องเที่ยวอื่น อย่างไรก็ตาม ในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยส่วนใหญ่ในพื้นที่ปลูกโกโก้ มีศักยภาพในเรื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่หลากหลาย เช่น กิจกรรมการเพาะต้นกล้าโกโก้ กิจกรรมเก็บเกี่ยวผลโกโก้ กิจกรรมการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากโกโก้ การแปรรูปผลผลิตจากโกโก้ กิจกรรมสาธิตกระบวนการขั้นตอนและกรรมวิธีตั้งแต่เก็บเกี่ยวผลโกโก้ จนถึงกระบวนการแปรรูปเป็นช็อกโกแลต กิจกรรมการทำสบู่จากโกโก้บัตเตอร์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างต้นสามารถให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน รวมทั้งเจ้าของสวนยังได้มีการแบ่งปันองค์ความรู้เรื่องการปลูกโกโก้ให้กับชุมชนนักท่องเที่ยวและผู้ที่มาเยือนได้อีกด้วย ในด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่สร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน

ได้ร่วมทำกิจกรรมนั้น แต่ยังไม่มีการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร (zoning) รวมทั้งรูปแบบการนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับโกโก้ อย่างชัดเจน ซึ่งผลการวิจัยสอดคล้องกับการศึกษาของ จารวรรณ ศิลธร และศักดิ์เกษม ปานะลาด (Sinthon & Panalad, 2021) ที่ได้ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตำบลลูกตั่ว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ และพบว่าการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่งทราบถึงข้อดีและข้อเสียของตนเองที่ต้องนำไปปรับปรุงเพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีคุณภาพและแตกต่างจากที่อื่น

สำหรับแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น จากการระดมความคิดเห็นและสนทนากลุ่ม (focus group) ของผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและด้านการเกษตร จังหวัดเชียงราย สามารถอภิปรายผล โดยจำแนกออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายใน 1 วัน โดยการให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรม เช่น การแปรรูปผลผลิตจากโกโก้เพื่อเพิ่มมูลค่า กิจกรรมสาธิตกระบวนการขั้นตอนและกรรมวิธีตั้งแต่เก็บเกี่ยวผลโกโก้จนถึงกระบวนการแปรรูปเป็นช็อกโกแลต กิจกรรมการเพาะต้นกล้าโกโก้ กิจกรรมการทำสบู่จากโกโก้บัตเตอร์ เป็นต้น ทั้งนี้ ควรจัดทำปฏิทินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งปีเพื่อให้มีกิจกรรมเกิดขึ้นในทุกฤดูกาล โดยต้องคำนึงถึงการเรียนรู้สัมผัสวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

2) ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ควรมีการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมกับชุมชนใกล้เคียงในการร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมได้ ผลประโยชน์ เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชน รวมถึงการบริการท่องเที่ยว การจัดการบุคลากรภายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และในพื้นที่ชุมชน

3) ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก ต้องมีการจัดจำหน่ายของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้ การเตรียมความพร้อมในเรื่องของการต้อนรับ ส่งเสริมให้เกิดอาชีพในชุมชนมากขึ้น การนำวัสดุที่เหลือใช้ในชุมชนมาสร้างรายได้ การบริการอาหารและเครื่องดื่มให้กับนักท่องเที่ยว การจำหน่ายสินค้า ผลผลิตทางการเกษตร

รวมทั้งการพักแรมในรูปแบบโฮมสเตย์ในพื้นที่ใกล้เคียงกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

4) ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรเพิ่มช่องทางการตลาดแบบออนไลน์ เช่น Facebook, Instagram และการตลาดแบบออฟไลน์ เช่น ออกบูธร่วมกับหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จัดอบรมเกษตรกรให้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น และสามารถพัฒนาเป็นคู่ค้าทางธุรกิจร่วมกัน เพื่อที่จะเติบโตไปพร้อมกัน และมีการแบ่งปันข้อมูลร่วมกันในชุมชน

5) ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เจ้าของสวนควรมีการจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จัดพื้นที่เยี่ยมชมอย่างเป็นสัดส่วนและเป็นระบบ มีการจัดมุมสาธิตพร้อมผู้ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การจัดพื้นที่วางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์สินค้าแปรรูปจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามจากการเก็บข้อมูลและการสังเกตการณ์ของคณะผู้วิจัย พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละพื้นที่นั้นยังขาดการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยว และการรวมกลุ่มให้เป็นรูปธรรมในรูปแบบของวิสาหกิจ หรือในรูปแบบของเครือข่ายทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในอำเภอแม่จันยังคงมีลักษณะการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างคนต่างทำ ต่างพัฒนาพื้นที่การเกษตรของตนเอง ทั้งนี้การรวมกลุ่มดังกล่าวข้างต้นจะเป็นกลไกที่จะสามารถเป็นเข็มทิศขับเคลื่อนให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตร จังหวัดเชียงรายประสบผลสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จินดาขลิบทอง (Klibthong, 2016) ที่ได้ทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดนนทบุรี ซึ่งผลการวิจัยพบว่าแนวทางการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีองค์ประกอบสามส่วนที่สำคัญ ได้แก่ บุคคล ชุมชน และสังคม โดยบุคคลต้องมีความเข้มแข็ง มีความรู้ ภูมิปัญญาในการถ่ายทอด สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ชุมชนต้องให้การสนับสนุนและมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว สังคมต้องเข้าใจและเข้าถึงวิถีชีวิตเกษตรและต้องการเรียนรู้ อย่างแท้จริง

จากผลการศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในครั้งนี้ ได้นำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ต่อในการกำหนดนโยบายการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว ประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว เศรษฐกิจ พาณิชยกรรม การเกษตรและอุตสาหกรรม ประจำปี พ.ศ. 2565

โดยผ่านนโยบายการพัฒนาของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึงด้านการท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ โดยการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป รวมทั้งกระตุ้นให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น (Pa Tueng Subdistrict Administrative Organization, 2022)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. เจ้าของสวนและเกษตรกรผู้ปลูกโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่น สามารถนำผลการประเมินศักยภาพและแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพื้นที่เกษตรไร่-สวนของตนเองสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งใหม่ของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงรายได้

2. ผู้บริหารหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สามารถนำผลแนวทางการพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนทั้งด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ด้านการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ด้านการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาและวางแผนพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรดำเนินการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกี่ยวกับกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมเรียนรู้ ร่วมทำกิจกรรมระยะสั้น สัมผัสวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนจากพืชโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นของอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

2. ควรดำเนินการพัฒนาช่องทางตลาดแบบออนไลน์และออฟไลน์ด้านการส่งเสริมผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและผลิตภัณฑ์สินค้าทางการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวและพื้นที่ชุมชน

3. ควรดำเนินการศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของเกษตรกรผู้ปลูกโกโก้และพืชเศรษฐกิจท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งและการบริหารจัดการร่วมกันโดยให้ภาคีทุกภาคส่วน ร่วมวางแผน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมได้ผลประโยชน์ และเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชน ทั้งด้านการบริการท่องเที่ยว การจัดการบุคลากรภายในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและในพื้นที่ชุมชนอย่างเป็นระบบ

References

- Chaisaengpratheep, Nattapong (2014). The formats and operation process of agro-tourism (รูปแบบและกระบวนการดำเนินงานธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงเกษตร). **Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)**, 7(3): 310-321.
- Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2002) **Types of Agricultural Tourism Attractions (ประเภทสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร)**. [Online]. Retrieved November 18, 2022 from <http://agrotourism.doae.go.th/>
- Department of Tourism, Ministry of Tourism and Sports. (2016). **Agrotourism Standard Assessment Manual (คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร) (2nd ed.)**. Bangkok: Ministry of Tourism and Sports.
- Jittangwattana, Boonlert. (2005). **Sustainable Tourism Development (การพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน)**. Bangkok: Tourism Academic Center of Thailand.
- Kisprearborisuthi, Boontham. (1997). **Social Sciences Research Methodology (ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์) (7th ed.)**. Nonthaburi: Jaroenpol Press.
- Klibthong, Jinda. (2016). Guidelines for development on sustainable agro-tourism management approached by community participation, Nonthaburi Province (แนวทางการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนจังหวัดนนทบุรี). **Journal of International and Thai Tourism**, 12(2): 59-82.
- Matkul, Trisawan. (2013). **The Motivations of Thai Tourists to E-SARN Cultural Tourism : Case Study of Sila-Art Temple (Phu Pha), Chaiyaphum Province (แรงจูงใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอีสาน กรณีศึกษา วัดศิลาอาสน์ (ภูพระ) จังหวัดชัยภูมิ)**. Master's dissertation, Khon Kaen University, Khon Kaen, Thailand.
- Office of Agricultural Economics. (2016). **KOFC Opens a Corner to Analyze the Income of the Agricultural Sector After the Government Pushes Agritourism in Thailand During the Long Holidays (KOFC เปิดมุมวิเคราะห์รายได้ภาคเกษตร หลังรัฐดันท่องเที่ยวเชิงเกษตรไทย ช่วงวันหยุดยาว)**. [Online]. Retrieved November 18, 2022 from <https://www.ryt9.com/s/prg/2464477>
- Na Songkhla, Teppagorn. (2011). Relationship between forms of agro-tourism activities and usage of local agricultural resources: A case study of Changklang agro-tourism, Nakhon Si Thammarat Province (ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชน: กรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วงกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช). **MIS Journal of Naresuan University**, 6(2): 1-12.
- Pa Tueng Subdistrict Administrative Organization. (2022). **Development Policy of Administrators of Pa Tueng Subdistrict Administrative Organization (นโยบายการพัฒนาของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง)**. [Online]. Retrieved November 18, 2022 from <http://patueng.go.th/main.php?type=3>
- Saiyot, Luan, & Saiyot, Angkana. (1997). **Research Statistics (สถิติวิทยาทางการวิจัย) (3rd ed.)**. Bangkok: Suweeriyasarn.
- Sinthon, Jaroowan, & Panalad, Sakkasem. (2021). Study of agricultural tourism development guidelines Kut Wa Subdistrict, Kuchinarai District, Kalasin Province (การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์). **Governance Journal**, 10(2): 191-210.
- Srirathu, Vipa. (2008). **Eco-Tourism Potential of Amphoe Khao Kho, Phetchabun Province (ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอำเภอเขาต่อ จังหวัดเพชรบูรณ์)**. Master's dissertation, Srinakarinwirot University, Bangkok, Thailand.
- Srisomyong, Neorn. (2005). **A Survey of Foreign Attitude Towards Decision to Travel in the Provinces Struck by Tsunami in Thailand (การสำรวจทัศนคติของนักท่องเที่ยวต่างชาติต่อการตัดสินใจไปท่องเที่ยวในจังหวัดภาคใต้ที่ประสบภัยพิบัติคลื่นยักษ์สึนามิ)**. Bangkok: University of the Thai Chamber of Commerce.